

Gustav Vasa, Olaus Petri och den s. k. Uppsala-stadgan 1538

I den av J. Schmedeman år 1706 utgivna författningssamlingen »Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner ifrån åhr 1528 in til 1701 angående justitiae och executions-ährender» finns intagen en »stadga»¹ under följande rubrik: »Detta blef beslutit och samtyckt af konung Gustaf och riksens råd i Uppsala, die Apost. Petri & Pauli Anno 1538».

Att denna »stadga» icke kan vara utfärdad av Gustav Vasa borde utan vidare vara klart för var och en, som har den minsta kännedom om kungens kyrkopolitik. För att belysa detta skall här endast erinras om den i »stadgan» intagna bestämmelsen om straff för uppenbart hor, därest kvinnan var gift. Efter en föreskrift att hennes man hade »våld om bägges deras [båda delinkventernas] liv», hette det, att om den förfördelade mannen ville taga böter, skulle dylika utgå med »40 mark till treskiftes och 6 mark till biskopen»² (spärr. här).

Dylika stadganden om böter för horsbrott bl.a. till biskopen funnos redan i Magnus Erikssons stadslag (MESTL) Giftermålsbalken (GiftB) kap. X och Kristoffers landslag (KrLL) Tjuvabalken kap. 1.³ I Västerås ordinantia 1527 fastslogs emellertid, att dessa biskopsböter skulle indragas till konungen.⁴ I de kompletterande bestämmelserna

---

¹ SCHMEDEMAN, s. 7 ff. – Den Schmedemanska samlingen av författningar utgavs officiellt. På titelbladet angavs detta genom orden: »uppå Hans Kongl. May:ts allernädigste befallning ... genom trycket i dagzliuset befordrade». Se Förf.: »På nådigste befallning», Festskrift till Östen Undén den 25 augusti 1956 (1956) s. 264 f.

² Jag återkommer nedan härtill.

³ Se härom närmare nedan.

⁴ »För hor, lönskeläge, jungfrukränkning bötes konungen och icke biskopen» (SRA 1521-1718, I: 1 s. 93).

i Västerås ordinantia 1528 underströks detta ytterligare genom stadgandet, att konungs- och biskopsböterna för hor skulle läggas tillhoppa och gemensamt tillfalla konungen.⁵

Att Gustav Vasa 10 år senare skulle ha i en ny stadga intagit bestämmelser om biskopsböter är helt uteslutet.⁶ Likväl har den s.k. Uppsala-stadgan 1538 godtagits av en mängd juridiska författare⁷ och några gånger även av kyrkohistoriker.⁸

I en uppsats i Svensk juristtidning har J. E. Almquist nyligen visat, hur denna s.k. stadga kom att ingå i laghandskrifter och hur dateringen till år 1538 har uppkommit.⁹ Att »stadgan» icke är au-

⁵ GR 1528, s. 27; SCHMEDEMAN, s. 5; [P. E. THYSELIUS]: Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I, I, 1841 s. 166; jfr Å. ANDRÉN: Prostämberet och kyrkotukten (otryckt avh.). N. STJERNBERG har i »Några blad ur horsbrottens historia i svensk rätt» (Festskrift för presidenten, jur. utr. dr Berndt Julius Grotenfelt, utg. av Juridiska föreningen i Finland, 1929, s. 128) förklarat, att stadgandet 1528 om sammanslagningen av konungs- och biskopsböterna »tydligt endast» kunde »avse stadsrätten, då ju någon 'konungssak' för horsbrott icke var stadgad i landslagen». För det första är det sistnämnda fel (varom mera i forts. av texten), men för det andra medtogos böter för hor i den uti 1528 års ordinantia ingående förteckning över sakören (GR 1528, s. 26 ff), »som i lagboken eller efter sedvänjan (spärr. här) kallas biskopsböter» (a. a. s. 26; jfr Å. ANDRÉN: Prostämberet och kyrkotukten). Det är i detta sammanhang, som den i texten omtalade sammanslagningen av biskops- och konungsböter föreskrives.

⁶ Jfr även nedan not 14.

⁷ J. E. ALMQUIST: Reformatorn Olaus Petri och ärelöshetsbegreppet i den s.k. Uppsala-stadgan av den 29 juni 1538, Svensk juristtidning 1962, s. 363 samt noterna 46 och 47 därtill. Almquist har här räknat upp följande jurister, som ha godtagit »1538 års Uppsala-stadga» (här angivas de i tidsföljd): C. J. Schlyter (1836), C. J. Wahlberg (1878), I. Afzelius (1879), A. Winroth (1889), T. Engströmer (1911), A. Montelius (1920), N. Stjernberg (1929), G. Olin (1934). Till dessa kunna läggas N. EDLING: Uppländska domböcker VI s. 28 (1942) samt R. Hemmer (se nedan noterna 15 och 17).

⁸ R. MURRAY: Stockholms kyrkostyrelse intill 1630-talets mitt (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia, 20, 1949) s. 29 f; G. INGER: Das kirchliche Visitationsinstitut im mittelalterlichen Schweden (Bibliotheca theologiae practicae, 11, 1961) s. 213 not 9.

⁹ ALMQUIST, s. 354 ff. Almquist har tydligt icke ansett den ovan omtalade bestämmelsen om biskopsböterna spela någon avgörande roll för bedömningen av frågan, om Gustav Vasa kan ha utfärdat »stadgan» (jfr forts. av texten). Där emot har han anfört ett annat skäl för att – enligt hans mening – så icke kan ha varit fallet. Se härom nedan not 36.

tentisk står utom varje tvivel. Men därmed är frågan om denna icke utagerad.

Bland de jurister, som ha godtagit »Uppsala-stadgan 1538», må här särskilt erinras om Nils Stjernberg, som har behandlat frågan i sin uppsats »Några blad ur horsbrottens historia i svensk rätt».¹⁰ Trots att han har refererat Västeråsbesluten¹¹ har han – just i fråga om horsbrotten – tillmätt »den s.k. Uppsala stadga» avgörande betydelse,¹² ja, ansett att den »betecknar en vändpunkt i den svenska reformationens rättsutveckling».¹³ I själva verket är detta uttalande ännu mer befängt än som framgår av att det avsåg en »stadga», som Stjernberg borde ha förstått icke var autentisk.¹⁴ En närmare undersökning om de berörda »bestämmelserna» rörande straff för hor är så mycket mer motiverad, som frågan spelar en roll även i Almquists bevisföring om vem som enligt hans mening var upphovsmannen till den s.k. »1538 års Uppsala-stadga».

Stjernberg¹⁵ har konstaterat, att vissa delar av bestämmelserna om horsbrott i »1538 års stadga» ha tagits från MESTL GiftB kap. X, och han har också observerat, att ett visst inslag går tillbaka på KrLL GiftB kap. XI. Men han har förbisett, att ett annat stadgande i KrLL spelat en betydelsefull roll vid utformandet av horsbrottsföreskriften i »1538 års Uppsala-stadga». Detta hänger samman med hans uppfattning, att KrLL icke innehöll några föreskrifter om vare sig kunga- eller biskopsböter i dylika fall.¹⁶ Att detta är fel har visats av Lizzie Carlsson, som har erinrat om Tjuvabalken kap. I i landslagen.¹⁷

¹⁰ Se ovan not 5.

¹¹ STJERNBERG, s. 127 f.

¹² A. a. s. 128. Vad Stjernberg där anförde berodde delvis på missuppfattning av 1528 års Västeråsbeslut (jfr ovan not 5).

¹³ A. a. s. 132.

¹⁴ Stjernberg har tydligen i viss mån insett, att »1538 års Uppsala-stadga» icke passade ihop med Västeråsbesluten 10 år tidigare. Han anför: »I fråga om biskopsböterna torde ha gällt bestämmelsen i Västerås stadga, att de skulle läggas till 'konungssaken'» (STJERNBERG, s. 133 not 1). Om Gustav Vasa verkligen hade utfärdat en ny stadga med biskopsböter, hade han säkert upprepat föreskrifterna från 1527 och 1528 om vem som skulle uppbära dessa böter.

¹⁵ STJERNBERG, s. 132 f; jfr R. HEMMER i den nedan not 17 omtalade uppsatsen i Kyrkohistorisk årsskrift (KÅ) 1958, s. 155.

¹⁶ STJERNBERG, s. 120 ff.

¹⁷ LIZZIE CARLSSON: Pliktpallen i belysning av medeltida skamstraff (KÅ 1957) s. 29 samt not 2 därtill. – Jag skall i annat sammanhang angiva skälen till

För att visa hur saken låg till skola här i relevanta delar citeras stadgandena i MESTL kap. X och i KrLL Tjuvabalken kap. I samt bestämmelsen om hor i »1538 års Uppsala-stadga».¹⁸

MESTL GIFTB KAP. X	KrLL TJUVAALKEN KAP. I	BESTÄMMELSEN OM HOR I »1538 ÅRS UPPSALA-STADGA»
<p>»Nu kan gift kvinna ('kona') göra hor och mannen tager henne inne med horkarlen med sex mans vittne, då har hon förverkat sin morgongåva, och bonden har då våld om bägges deras liv. Blir hon tagen av daga, tager [han] hennes arvegods. Blir ock mannen tagen av daga, vare samma lag om hans gods och hans arv. Vill bon-</p>	<p>»Bästa ting som bonde har i sitt bo är hans laggifta hustru. Den som stjälar henne från bonden, han är värste och störste tjuv. Och därför, den som lockar bondens hustru från honom och löper bort med henne, blir han gripen på färsk gärning, då skall han föras till tinget och dömas och upphängas över andra tjuvar. Vill ej bonden unna sin hustru</p>	<p>»Nu kan gift kvinna ('kona') göra hor och hennes man tager henne med horkarlen eller horkarlen hos henne med vittne, då har hon förverkat sin morgongåva och allt det hon var gift och given till, och bonden have våld om bägges deras liv. Vill han taga böter, då skall [horkarlen]^{18a} böta 40 mark till treskiftes och 6 mark till bisko-</p>

att jag delar Lizzie Carlssons uppfattning, vilken har bemötts av R. HEMMER: Kristofers landslag tjuvabalken I (KÅ 1958, s. 154 f); Dens.: Ännu i frågan om Kristoffers landslag Tjuvabalken I (Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland 1959, s. 367 ff). Jfr även LIZZIE CARLSSON: Tolkningen av tjuvabalken i Kristofers landslag (KÅ 1958, s. 156 ff). – Här skall – utan vidare kommentarer – endast påpekas, att ett av de skäl Hemmer (i anslutning till Stjernberg; jfr ovan not 15) anger för sin uppfattning, att Tjuvabalken kap. I icke handlade om horsbrott är följande: »Bestämmelserna om hor i Uppsala stadga år 1538 bygga på KrLL GiftB XI och MESTL GiftB X» och, menar Hemmer tydligen, icke på KrLL Tjuvabalken kap. I.

¹⁸ I fråga om stadgandet i KrLL Tjuvabalken kap. I har jag i huvudsak följt Wesséns översättning (Å. HOLMBÄCK-E. WESSÉN: Magnus Erikssons landslag i nysvensk tolkning. Skrifter utgivna av institutet för rättshistorisk forskning, grundat av Gustav och Carin Olin, Serien I, Sjätte bandet, 1962, s. 279 f). Det viktigaste undantaget är, att jag har bibehållit uttrycket »gå under skrift» i st.f. Wesséns »undergå kyrkobot». Även beträffande övriga texter, som jag likaledes har moderniserat, har jag haft ledning av Wesséns översättning.

^{18a} Interpolationen osäker men synes rimligast; se bl.a. forts.

den taga böter, då skall både horkarlen och horkonan böta, hälften vardera, fyrtio mark penningar till treskiftes och tretton mark och åtta örtugar till biskopen. § 1. Ingen må tillvita husfru eller bonde hor utom vardera den andre mot bot som urskils i rådstuvubalken.»

livet, då skall hon ock föras till tinget och dömas kvick i jord. § 1. *Nu kan sådan sak tillvitas någon och han är ej gripen vid gärningen och fulla intyg och vittnen finnas ej, då skall det stå till häradsnämnd. Fria de honom, vare han friad. Fälla de honom, böte han 40 mark, hälften till målsäganden och hälften till konungen; de skola böta vardera till biskopen 6 mark och gå under skrift.* Har ock målsäganden full bevisning med sig från det härad, där de löpte bort, då skall konungens fogde hjälpa honom att gripa dem båda, som löpte bort, var han än finner dem, och straffa dem så som förut är sagt. § 2. *Tager någon lösen för dem, utom i fall att målsäganden beder för dem, give han lösenssumman till målsäganden och gälde därtill 40 mark, konungens ensak.»*

pen och gå under skrift. Ingen må anlägga sak mot någon annan för hor utan bonde hustru och hustru bonde utom i fall någon blir tagen där inne som sagt är eller två vittnen finnas som hava sett till- och frångång,¹⁹ då kan han ej värja sig genom nekande ('komme då inge dyllie wid'), utan skall det stå till häradsnämnd. *Fria de honom, vare saklös; fälla de honom, då skall därmed förfaras, så som förut är sagt. Tager ock någon lösen utom i fall målsäganden beder därför, give han konungen fyrtio mark och vare det konungens ensak.»*

¹⁹ Stadgans bestämmelse: »utom i fall någon blir tagen där inne som sagt är eller två vittnen finnas som hava sett till- och frångång» innebär i sak detsamma som Tjuvabalkens »han är ej gripen vid gärningen och fulla intyg och vittnen finnas ej». Jag har därför – trots att formuleringen ej är densamma – markerat samhörigheten genom kursivering. Om innebörden av kursiveringen jfr forts. av texten.

Med rätta har Stjernberg påpekat, att föreskriften i »1538 års Uppsala-stadga» om horsbrott i viss mån går tillbaka på MESTL GiftB kap. X. Jag har markerat vad som i den förra har upptagits från den senare genom att i de återgivna texterna spärra de uttryck, som komma i fråga.²⁰ Då Stjernberg emellertid förmenar, att bötesbestämmelserna i »1538 års Uppsala-stadga» närmast erinra om stadslagen, är det okunnighet om KrLL Tjuvabalken kap. I, som har föranlett detta uttalande. Sistnämnda lagrum stadgar nämligen just 40 marks böter samt 6 mark till biskopen (endast treskiftningen har tagits från stadslagen). Att det är Tjuvabalkens föreskrift, som har upptagits i »1538 års Uppsala-stadga», framgår även därav, att i Tjuvabalken – i motsats till vad fallet var i MESTL GiftB kap. X – tillägges: »och gå under skrift». Även i vissa andra avseenden går bestämmelsen i »1538 års Uppsala-stadga» uppenbart tillbaka på det citerade stadgandet i Tjuvabalken kap. I. Sammanhanget mellan »stadgan» och Tjuvabalken kap. I har jag i de återgivna texterna angivit genom *kursivering*.

Av det sagda framgår, att vad som finns om horsbrott i »1538 års Uppsala-stadga» icke innebar några nya föreskrifter. I stort sett var det enda nya, att bestämmelser i lands- och stadslagen hade sammanfogats till ett gemensamt stadgande.²¹

²⁰ STJERNBERG (s. 132) har riktigt påpekat, att »1538 års Uppsala-stadga» från KrLL (dvs GiftB kap. XI) har upptagit bestämmelsen, att hustru, som hade begått uppenbart hor, förverkade till mannen ej blott morgongåva (som synes i texten ovan fanns härom en bestämmelse i MESTL GiftB kap. X) utan även »allt det hon var gift och given till». Likaledes har STJERNBERG (s. 133 not 2) med rätta framhållit, att uttrycket »med vittne» innebar en utvidgning av föreskriften i MESTL GiftB kap. X, där det hette: »med sex mans vittne». Här må erinras om stadgandet i Stockholms stads privilegier 1436 (jfr STJERNBERG, s. 119 f), 1494 och 1529, att man eller kvinna »som i uppenbart rykte komma för hor eller andra dylika missgärningar» kunna åläggas värjemålsed »ändock att de varda icke inne tagna med sex man» (Stockholms stads privilegiebrev 1423–1700 med understöd af stadens medel utgifna af Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet genom Karl Hildebrand och Arnold Bratt, Urkunder rörande Stockholms stads historia I, 1900–1913, s. 6, 25 ff, 44; jfr MURRAY, s. 30 not 48). – Tilläggs må, att i fortsättningen av bestämmelsen om hor i »1538 års Uppsala-stadga» talades om två vittnen (se citatet ovan i texten).

²¹ Även i övrigt innehåller »1538 års Uppsala-stadga» bestämmelser, som äro tagna direkt ur framför allt MESTL. – I och för sig är det icke utan intresse, att man i denna »stadga» sökte sammanjämka föreskrifter ur lands- och stadslagen. Frågan bör ses bl.a. i samband med den – i varje fall under senare delen av

I belysning av vad som sålunda har visats, skall här upptagas frågan om Almquists argumentering i berörda avseende. Almquist har velat visa, att upphovsmannen till »1538 års Uppsala-stadga» var Olaus Petri. Denne har enligt Almquist författat de ord om ärelöshet, vilka »senast 1530» ha införts i vissa medeltida exemplar av Magnus Eriks-sons landslag.²² Av denna »A-text» har Olaus Petri »under senare delen av 1530-talet ... sökt åstadkomma ett bättre och fullödigare resultat»,²³ vad Almquist kallar B-texten. Det är den sistnämnda, som återfinnes i »1538 års Uppsala-stadga». Denna uppfattning grundar Almquist främst på A- och B-texternas uppgifter om ärelöshetsbegreppet. Han anser sig emellertid ha stöd för sin åsikt även i övriga punkter i »stadgan». Det är i detta sammanhang, som frågan om »stadgan» föreskrifter om straffet för hor kommer in.²⁴

Utgångspunkten för Almquists resonemang i detta avseende är ett av Stjernberg²⁵ framfört påstående, att de världsliga domstolarna under slutet av 1400-talet och under de första årtiondena av 1500-talet upphörde att döma i fråga om horsbrott, vilka under denna tid uteslutande lågo under de kyrkliga myndigheternas domvärjo. Att denna uppfattning är felaktig har visats bl.a. av Murray,²⁶ men detta spelar ingen roll för Almquist. Han anser sig ha funnit ytterligare bevis för Stjernbergs mening i – såsom han säger – »olika saköreslängder i KA».²⁷

Liksom för Stjernberg är också för Almquist »1538 års Uppsala-stadga» ett uttryck för reformatorens strävan att få till stånd en effektivare bestraffning av äktenskapsbrotten.²⁸ Hos Almquist heter det härom: »Olavus Petri har därför här gjort ett försök att åstadkomma ett utkast eller förslag till ny lagstiftning i ämnet. Som straff

---

1500-talet samt på 1600-talet och i början av 1700-talet – ofta återkommande företeelsen, att man i rättspraxis i städerna återopade stadganden i landslagen, särskilt då ingen motsvarighet fanns i stadslagen (och vice versa på landsbygden). Jag återkommer i annat sammanhang till detta spörsmål.

²² ALMQUIST, s. 354 ff.

²³ A. a. s. 359; jfr s. 363.

²⁴ A. a. s. 359 f.

²⁵ STJERNBERG, s. 122 ff.

²⁶ MURRAY, s. 28 ff; jfr INGER, s. 212 f.

²⁷ ALMQUIST, s. 360 not 27. Att en rättshistoriker finner en dylik hänvisning tillfyllest är närmast kuriöst.

²⁸ Hos ALMQUIST (s. 360) heter det, »att reformatörerna under 1530-talet strävat efter att åstadkomma ett moderniserat legalt straff för äktenskapsbrott».

föreslår han 40 mark till treskiftes och sex mark till biskopen.»²⁹ Efter den ovan lämnade redogörelsen för ursprunget till »Uppsala-stadgans» straffbestämmelser för horsbrott skulle Almquists citerade uttalande icke fordra någon kommentar, om det icke av andra skäl vore uppenbart, att Olaus Petri icke skulle ha kunnat föreslå den i »1538 års Uppsala-stadga» intagna bestraffningen av horsbrott. Att saken ligger till på detta sätt beror på några av Almquist uteslutna ord; efter bestämmelsen om böterna hette det: »och gå under skrift» (spärr. här).³⁰

Vad det här var fråga om var ingenting annat än den uppenbara skriften, såsom denna hade utformats under katolicismen – orden voro ju tagna direkt ur KrLL. För att förstå vad detta innebar skall erinras om en annan bestämmelse i »1538 års Uppsala-stadga». I denna – såsom den har återgivits av Schmedeman³¹ (alltså Almquists B-text) – hette det³² efter en uppräknning av de brott, vilka skulle medföra »ärelöshet»: »Alla dessa må ej ed ('lag') eller värjemål gå, ej i någon domstol ('domb') eller nämnd sitta, ej vittne bära, som förr är sagt, utan de först taga uppenbar skrift och den heliga kyrkans straff ('pöön')³³ och sedan bättra sitt syndiga leverne med sann botgöring ('pœnitentz'), ruelse ('ider') och ånger» (spärr. här).

Detta kan Olaus Petri icke ha skrivit. Han var bestämd motståndare till den från katolicismen bibehållna uppenbara skriften³⁴ och

²⁹ Ibid. ALMQUIST tillägger: »Att han [Olavus Petri] här talar om biskopsböter visar, att förslaget måste ha tillkommit under en period, då dylika ännu utgingo i praktiken.» Härtill fogas följande not (not 28): »Även om det kan visas, att biskopsböter särskilt redovisats ännu under 1540-talet, hade deras betydelse efter 1528 (spärr. här) nedsjunkit till den grad, att det knappast kunnat falla någon in att i en ny lagtext speciellt föreskriva böter till biskopen.» Det undandrar sig mitt bedömande, hur detta uttalande kan bringas i överensstämmelse med Almquists åsikt (s. 359), att Olaus Petri hade författat den lagtext, varom här är fråga, »under senare delen av 1530-talet».

³⁰ Bestämmelsen var, såsom ovan har visats, hämtad ur KrLL Tjuvabalken kap. I.

³¹ SCHMEDEMAN, s. 8.

³² Jag citerar stadgandet enligt Almquists moderniserade språkform (s. 357 f).

³³ Med rätta har ALMQUIST (s. 358 not 20) påpekat, att ordet »böön» i vissa laghandskrifter (och hos Schmedeman) är ett skrivfel för »pöön».

³⁴ Om bibehållandet av den medeltida kyrkans »uppenbara skrift» se nedan not 36. – Att Olaus Petri var närvarande vid 1529 års Örebromöte betyder icke,

bekämpade energiskt varje tal om kyrkliga straff. Uttrycket »den heliga kyrkans straff» är helt främmande för hans uppfattning. Vill man förvissa sig om detta, behöver man blott i »Een liten boock om sacramenten ...» (av år 1528) läsa kapitlen »Om penitenciam eller syndabättring», »En åtskilnat emillan oppenbara och heemlig scriffte-mål», »Om aflösning», »Om boot och plicht».³⁵

I förstnämnda kapitel heter det, att det icke finns »någon annan syndabot, med vilken man kan göra till fyllest för synderna utan Kristi död allena» och att Gud »icke äskar annan bot än att vi bättra oss och återvända från synden». Och i kapitlet »Om boot och plicht» utvecklas denna tankegång ytterligare: »Bot och plikt, varmed man betalar eller fullgör för synderna, är ingen annan än Kristi död. Han haver gjort till fyllest för våra synder. Han haver burit på sig vår onska. Det sätta alla sin tröst uppå, som äro kristna, och icke på sig själva eller sin betalning. Men bot vill Gud likväl hava av oss; det är, att vi vända oss från ett ont leverne till ett gott leverne, efter det sätt, som man plägar säga till dem som man förlåter någon missgärning: Lagg bot däruppå; det är: Gör icke så mer. Icke heller satte Kristus annan bot i evangeliet, då han förlät någon synderna, utan sade: Gack i frid och synda icke mer, såsom skedde med kvinnan. Synd a icke mer är icke annat än leva efter Guds bud. Detta är väl så svår bot, att vi hava nog att göra därmed, så länge vi leva, och man behöver icke sätta någon annan bot, såsom nu plägas.»

Den klart protestantiska uppfattning, Olaus Petri här utvecklade,

---

att han gillade dess beslut om publica poenitentia. Om detta beslut se SRA 1521-1718 I: 1 s. 119. - Uppgiften om den uppenbara skriften i den Olaus Petri tillskrivna kommentaren till stadslagen (Samlade skrifter av Olavus Petri, IV s. 316) innebar endast en redogörelse och intet ställningstagande i berörda fråga.

³⁵ Samlade skrifter av Olavus Petri I (1914), s. 378 ff. »Een liten boock om sacramenten» är, såsom Almquist själv har påpekat i annat sammanhang (J. E. ALMQUIST: Strödda bidrag till civilrättens historia, 1953, s. 7), en av Olaus Petri gjord fri översättning av en tysk skrift. Till de kompletteringar »med sina egna funderingar» (ibid.), som Olaus Petri därvid har gjort, höra bl.a. just de i texten angivna kapitlen. Se härom de av ALMQUIST (s. 7 not 4) citerade arbetena, spec. C. BERGENDOFF: Olavus Petri and the Ecclesiastical Transformation in Sweden, 1928, s. 113 f, 117, 133 ff; jfr H. HOLMQUIST: Reformationstidevarvet 1521-1611, Svenska kyrkans historia III: 1, 1933, s. 178 ff. Härtill kan emellertid läggas, att Olaus Petri aldrig skulle ha velat på svenska sprida en skrift, vars innehåll han icke gillade (jfr K. B. WESTMAN i inledningen till Olavus Petris samlade skrifter I s. XXVIII f).

kan icke förenas med det katolska eller från katolicismen ärvda talet om »den heliga kyrkans straff». I motsats till brodern Laurentius Petri kompromissade Olaus icke i fråga om den uppenbara skriften och den botgöring som sammanhängde därmed.³⁶

Det finns också andra uttryck både i Almquists A- och B-text som Olaus Petri icke kan ha använt. I den förra, vilken Almquist tveklöst har tillskrivit Olaus Petri,³⁷ talas det om »den heliga kyrkans stadgar», vilka ord i B-texten återkommo i den något förändrade formen: »den heliga kyrkans rätta stadgar och kristliga brukningar». ³⁸ Olaus Petris åskådning i detta avseende framgår klart t.ex. av hans skrift: »Om Gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar» av år 1528.³⁹

³⁶ Om Laurentius Petri och den uppenbara skriften se Förf.: Barnkvävningen. En rätthistorisk studie (Skr. utg. av kungl. hum. vet.-samt. i Lund LVIII, 1960) s. 29, 39 ff, 119 f och där anf. litt. – Den i texten citerade bestämmelsen i »1538 års Uppsala-stadga» om »uppenbar skrift» m.m. har föranlett ALMQUIST (Reformatorn Olavus Petri etc., s. 354) till bl.a. följande uttalande: »Att konung Gustav skulle ha godkänt, att ärelöshetens upphörande helt gjordes beroende av kyrkligt godtycke (spärr. här) förefaller också tvivelaktigt.» Bortsett från vad Gustav Vasa kan ha haft för mening om »ärelöshetens upphörande», så skulle han aldrig ha betecknat den uppenbara skriften (och vad därmed sammanhängde) som »kyrkligt godtycke». I Västerås ordinantia hade uttryckligen fastslagits: »Uppenbar skrift sättes så här efter som här till dags» (SRA 1521–1718, I: 1 s. 90; jfr Förf.: Barnkvävningen s. 25 och där anf. litt.). Och den 11/11 1533 utvecklade Gustav Vasa ytterligare sin mening i frågan. Det hette: »... om den uppenbara skrift som ske plägar hava vi givit bisen [Laurentius Petri] befallning att hava där ett gott uppseende uppå och sätta vem honom synes lik till vara som därpå aktar. Och efter ordinantian innehåller, att konungen skulle göras räknenskap för inledningen äro vi till freds, att sådan inledning må komma skolstugorna eller och fattiga studenter till hjälp» (GR 1522–1533, s. 324 f). Det finns inga belägg för att Gustav Vasa senare ändrade mening om den uppenbara skriften (se bl.a. S. KJÖLLERSTRÖM: Guds och Sveriges lag under reformationstiden. En kyrkorättslig studie, Bibliotheca theologiae practicae, 6, 1957, s. 31 ff).

³⁷ ALMQUIST, s. 354 ff. – Almquists uttalande (s. 354), att A-texten införts i vissa medeltida handskrifter av MELL »senast 1530» hänger åtminstone i viss mån samman med hans uppfattning om Olaus Petris författarskap till anteckningen och måste omprövas, då det är uppenbart, att varken Olaus Petri eller någon annan av »reformationens toppfigurer» (ALMQUIST, s. 355) kan vara upphovsmannen.

³⁸ SCHMEDEMAN, s. 7; ALMQUIST, s. 357.

³⁹ Samlade skrifter av Olavus Petri, I s. 525 ff. Om denna skrift se BERGENDOFF, s. 140 f.

Enligt sin egen framställning har Almquist icke kunnat belägga vad han har kallat B-texten förrän från tiden omkring år 1600.⁴⁰ De ovan citerade uttalandena om uppenbar skrift etc. passa också bättre samman med den halvkatolska åskådning, som gjorde sig gällande under Johan III:s tid,⁴¹ än med reformatörernas betraktelsesätt. Till förmån för att bestämmelserna om hor i »Uppsala-stadgan» ha tillkommit under sagda tid talar också följande förhållande. Föreskriften om en bot av 40 mark jämte 6 mark till biskopen finns i det av Schlyter såsom additament G. tryckta tillägget till KrLL GiftB,⁴² vilket tillägg ingår i ett par handskrifter, som med största sannolikhet härröra från Johan III:s tid.⁴³ I tidigare handskrifter förekommer tillägget icke.⁴⁴

Frågan om upphovsmannen till »1538 års Uppsala-stadga» är alltså jämt olöst. Den är icke oviktig; den är bl.a. en del av problemet om reformation och motreformation i Sverige. »Stadgan» förtjänar att granskas i sin helhet och icke blott ur de synpunkter, som här ha anlagts. Så mycket är dock säkert: med Gustav Vasa, Olaus Petri eller år 1538 har den ingenting att göra.

A. Thomson

ZUSAMMENFASSUNG

In einer im Jahre 1706 offiziell herausgegebenen Sammlung von zuvor grösstenteils ungedruckten königlichen Briefen und Verordnungen findet sich u.a. eine Verordnung („stadga“), die angeblich von Gustav Vasa im Jahre 1538 in Uppsala erlassen worden sein soll. Diese Verordnung hat bis in unsere Zeit hinein (zuletzt 1958) eine bedeutsame Rolle in der juristischen Literatur gespielt. In dem vor-

⁴⁰ ALMQUIST, s. 357; jfr s. 363. Något belägg har han icke givit för uttalandet (s. 361), att den s.k. »Uppsala-stadgan av år 1538» hör till de »Olavi Petri utkast och excerpter» som »på nytt kommo i dagen» på 1590-talet.

⁴¹ Se KJÖLLERSTRÖM, s. 53 ff, och Förf.: Barnkvävningen, s. 47 ff.

⁴² C. J. SCHLYTER: Corpus iuris sueo-gothorum antiqui. Samling af Sweriges gamla lagar . . . XII, 1869, s. 406. Om härvid en påverkan från »Uppsalastadgan» föreligger eller ej, må lämnas därhän (jfr STJERNBERG, s. 133 not 1).

⁴³ Handskrifterna äro skrivna av samma hand som ett par andra handskrifter, vilka äro daterade under 1570-talets senare hälft men icke innehålla additament G (SCHLYTER, s. XLVII f samt s. XLVI f).

⁴⁴ Jfr föreg. not.

liegenden Aufsatz wird die „Stadga“ speziell im Hinblick auf ihre Bestimmungen über Ehebruchsvergehen erörtert. Diese Bestimmungen forderten u.a. – im Einklang mit den Verhältnissen zur katholischen Zeit – eine Zahlung von Bussgeldern an den Bischof. Gustav Vasa hatte jedoch bereits 1527 derartige Strafgelder für den König eingezogen und 1528 eine Zusammenlegung der zuvor an den Bischof geleisteten Bussgelder mit den für den König bestimmten angeordnet. Es ist undenkbar, dass Gustav Vasa 10 Jahre später in einer *neuen* Verordnung Entrichtung von Strafgeldern an den Bischof vorgeschrieben haben sollte. Die „Stadga“ ist offenbar nicht authentisch.

Professor Jan Erik Almquist wies kürzlich (Svensk Juristtidning 1962 S. 354 f) von anderen Gesichtspunkten als den hier dargelegten ausgehend nach, dass die Verordnung nicht authentisch ist. Er zeigte ferner, einmal wie die Datierung Uppsala 1538 zustande kam und zum anderen, wie die Vorschriften der „Stadga“ nach und nach in die Handschriften des damals noch ungedruckten Landrechts hineingerieten, um dann schliesslich um 1600 in diesen Handschriften in der Gestalt aufzutreten, in welcher die „Stadga“ sodann in der oben erwähnten Gesetzsammlung vom Jahre 1706 gedruckt wurde. Indessen vertrat Almquist die Ansicht, die „Stadga“ gehe letztlich auf den Reformator Olaus Petri zurück. U.a. meinte er, die Strafe für Ehebruchsvergehen, welche die „Stadga“ enthielt, habe Olaus Petri zum Urheber.

In dem vorliegenden Aufsatz wird gezeigt, dass die Bestimmungen über Ehebruchsvergehen, die Almquist Olaus Petri zuschrieb, dem 1. Kap. des Diebstahlabchnittes (tjuvabalk) in König Christophs Landrecht entnommen sind. Überhaupt sind die Vorschriften der „Stadga“ hinsichtlich der Strafen für Ehebruchsvergehen nichts anderes als eine Sammlung von Bestimmungen, die teils im Land- und teils im Stadtrecht zu finden waren. Zu den dem Landrecht entnommenen Vorschriften – die Almquist Olaus Petri zuschrieb – gehörte u.a. die Bestimmung, dass der Schuldige sich der kirchlichen Busse zu unterziehen hatte, d.h. der katholischen öffentlichen Busse (publica poenitentia) mit allem, was der katholischen Bussordnung nach dazu gehörte. Auch in anderem Zusammenhang enthielt die „Stadga“ Vorschriften über eine derartige „Busse“. Es wird in dem Aufsatz nachgewiesen, dass Bestimmungen dieser Art der von der deutschen Reformation beeinflussten Auffassung von Olaus Petri direkt zuwiderliefen. – Almquists älteste Belege für die Vorschriften, um die

es hier geht, stammen von etwa 1600. Es wird darauf hingewiesen, dass diese Bestimmungen besser zu dem Halbkatholizismus der Zeit Johannis III. passten als zu der Auffassung der schwedischen Reformatoren. Aus den 90er Jahren des 16. Jahrhunderts liegt noch ein anderer Beleg für die gleichen Vorschriften über Bussgelder an den Bischof und öffentliche Busse vor.

Die „Stadga“ hat nichts mit Gustav Vasa, Olaus Petri oder dem Jahre 1538 zu tun, doch bildet sie einen wichtigen Beitrag zur Frage der Reformation und Gegenreformation in Schweden.